

**OLIY TA'LIMDA TALABALARNI PEDAGOGIK
JARAYONLARNI BOSHQARISHGA TAYYORLASHNING
PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI VA TASHKILIY-
BOSHQARUV MEXANIZMLARI**

Mamatova Saodat Maxmudovna

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti

mustaqil tadqiqotchisi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti assistent o'qituvchisi

E-mail: mamatovasaodat50@gmail.com

ORCID ID: 0009-0002-4248-9142

*No'zMPU professori, p.f.d. **Sh.S.Shodmonova** taqrizi asosida*

Annotatsiya. Ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida talabalarni kelgusi kasbiy faoliyatida pedagogik jarayonlarni boshqarishga tayyorlashning nazariy-amaliy masalalari tahlil qilingan. Muallif tomonidan pedagogik shart-sharoitlar tushunchasi, uning tarkibiy komponentlari va o'quv jarayoniga tatbiq etish yo'llari yoritilgan. Shuningdek, ta'lim muassasasi darajasidagi tashkiliy-boshqaruv mexanizmlari, ularning talabalarning boshqaruv kompetentligini shakllantirishdagi o'rni asoslab berilgan. Maqolada keltirilgan xulosalar oliy ta'lim tizimida kadrlar tayyorlash sifatini oshirishga xizmat qiladigan amaliy tavsiyalar bilan yakunlangan.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретико-практические вопросы подготовки студентов высших учебных заведений к управлению педагогическими процессами в будущей

профессиональной деятельности. Автором раскрыто понятие педагогических условий, их структурные компоненты и пути их применения в учебном процессе. Также обоснована роль организационно-управленческих механизмов на уровне образовательного учреждения в формировании управленческой компетентности студентов. Статья завершается практическими рекомендациями, направленными на повышение качества подготовки кадров в системе высшего образования.

Abstract. This article analyzes theoretical and practical issues related to preparing higher education students to manage pedagogical processes in their future professional activity. The author reveals the concept of pedagogical conditions, their structural components, and ways of applying them in the educational process. The role of organizational and managerial mechanisms at the institutional level in shaping students' managerial competence is also substantiated. The article concludes with practical recommendations aimed at improving the quality of personnel training within the higher education system.

Kalit soʻzlar: oliy taʼlim, pedagogik jarayon, boshqaruv, pedagogik shart-sharoit, tashkiliy-boshqaruv mexanizmi, kasbiy tayyorgarlik, boshqaruv kompetentligi, talaba shaxsi.

Ключевые слова: высшее образование, педагогический процесс, управление, педагогическое условие, организационно-управленческий механизм, профессиональная подготовка, управленческая компетентность, личность студента.

Key words: higher education, pedagogical process, management, pedagogical condition, organizational-managerial mechanism, professional training, managerial competence, student's personality.

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’lim tizimini tubdan isloh qilish, uni xalqaro standartlar darajasiga yetkazish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar talabalarning nafaqat fan asoslarini, balki kelgusi kasbiy faoliyatida yuzaga keladigan pedagogik jarayonlarni samarali boshqarish ko‘nikmalarini ham egallashini taqozo etadi. Zamonaviy ta’lim muassasasi rahbari, o‘qituvchisi yoki metodisti faqat o‘z fanining bilimdoni bo‘libgina qolmay, balki ta’lim-tarbiya jarayonini loyihalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish va tahlil etish bo‘yicha boshqaruv madaniyatiga ega bo‘lishi zarur. Shu sababli talabalarni pedagogik jarayonlarni boshqarishga tayyorlash muammosi zamonaviy pedagogika fanining dolzarb yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Mavzuning dolzarbligi, birinchidan, ta’lim sifatini boshqarish tizimining barcha bosqichlarida kompetent kadrlarga bo‘lgan ehtiyoj bilan, ikkinchidan, pedagogika oliy ta’lim muassasalari bitiruvchilarining boshqaruv faoliyatiga amaliy jihatdan tayyor emasligi o‘rtasidagi ziddiyat bilan belgilanadi. Ushbu ziddiyatni bartaraf etish uchun talabalarni boshqaruv faoliyatiga tayyorlashning ilmiy asoslangan pedagogik shart-sharoitlari va tashkiliy-boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish talab etiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Pedagogik jarayonlarni boshqarish muammosi pedagogika va boshqaruv nazariyasi chorrahasida joylashgan bo‘lib, uni turli jihatdan o‘rganish mumkin. Boshqaruv nazariyasining umumiy metodologik asoslari V.A.Slastyonin, P.I.Pidkasistiy, Yu.K.Babanskiy kabi mualliflarning ishlarida yoritilgan bo‘lib, ularda pedagogik boshqaruv tizimli-funksional yondashuv asosida talqin qilinadi. Milliy pedagogika fanida ushbu masala N.Saidahmedov, R.Djuraev, Sh.Shodmonova, O‘.Tolipov, M.Ochilov kabi

olimlarning tadqiqotlarida ta'lim jarayonini boshqarish, o'qituvchi va talabaning boshqaruv faoliyatidagi o'rni nuqtai nazaridan tahlil qilingan.

Ko'pchilik tadqiqotchilar pedagogik jarayonni boshqarishni maqsadni belgilash, rejalashtirish, tashkil etish, motivatsiyalash, nazorat qilish va natijalarni tahlil etishdan iborat uzluksiz sikl sifatida talqin qiladi. Shu bilan birga, talabalarni ushbu siklni mustaqil amalga oshirishga tayyorlashning didaktik va tashkiliy mexanizmlari yetarlicha ishlab chiqilmagan, bu esa mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyoslash va umumlashtirish, shuningdek pedagogik kuzatish, so'rovnoma va pedagogik tajriba-sinov ishlari natijalarini statistik tahlil qilish usullaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini tizimli, faoliyatli va kompetensiyaviy yondashuvlar tashkil etdi. Tizimli yondashuv pedagogik jarayonni yaxlit boshqariladigan tizim sifatida ko'rish imkonini bersa, faoliyatli yondashuv talabaning boshqaruv ko'nikmalarini amaliy faoliyat jarayonida shakllantirish zarurligini asoslaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Pedagogik shart-sharoit — bu ta'lim jarayonining muayyan maqsadga erishishini ta'minlaydigan, o'zaro bog'liq omillar va vositalar majmuidir. Talabalarni pedagogik jarayonlarni boshqarishga tayyorlash bo'yicha o'tkazilgan tahlil natijalariga ko'ra, ushbu jarayonning samaradorligini ta'minlovchi asosiy pedagogik shart-sharoitlarni quyidagicha guruhlash mumkin:

1. Mazmuniy-didaktik shart-sharoitlar — o'quv dasturlariga “Pedagogik menejment”, “Ta'lim sifatini boshqarish”, “Loyihalarni

ilmiy –amaliy anjuman

boshqarish” kabi fanlar va modullarni integratsiyalashgan holda kiritish, ularning mazmunini amaliyotga yo‘naltirilgan holda yangilash;

2. Texnologik shart-sharoitlar — muammoli o‘qitish, keystadi, loyihaviy faoliyat, ishbilarmonlik o‘yinlari kabi interfaol usullarni qo‘llash orqali talabalarda boshqaruv qarorlarini mustaqil qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish;

3. Amaliy-tajribaviy shart-sharoitlar — pedagogik amaliyot davomida talabalarga real ta’lim muassasasi sharoitida kichik guruh yoki loyihani boshqarish tajribasini olish imkoniyatini yaratish;

4. Psixologik-pedagogik shart-sharoitlar — talabada liderlik sifatlari, mas’uliyat, tashabbuskorlik va jamoa bilan ishlash kompetensiyalarini shakllantirishga yo‘naltirilgan motivatsion muhitni ta’minlash;

5. Baholash-nazorat shart-sharoitlari — talabaning boshqaruv faoliyatidagi yutuq va kamchiliklarini ob’ektiv baholovchi mezonlar tizimini joriy etish, natijalar asosida individual rivojlanish traektoriyasini belgilash.

Yuqorida sanab o‘tilgan shart-sharoitlar alohida-alohida emas, balki o‘zaro bog‘liq va bir-birini to‘ldiruvchi tizim sifatida amal qilgandagina kutilgan natijani beradi. Xususan, mazmuniy-didaktik shart-sharoitlar zahirida yotgan bilim va nazariy tayyorgarlik amaliy-tajribaviy shart-sharoitlar orqali mustahkamlanmasa, talabada shakllangan boshqaruv bilimlari faoliyatga aylanmay qoladi.

Pedagogik shart-sharoitlar bilan bir qatorda, ularni institutsional darajada ta’minlovchi tashkiliy-boshqaruv mexanizmlari ham muhim ahamiyatga ega. Tashkiliy-boshqaruv mexanizmi deganda, ta’lim muassasasi miqyosida talabalarning boshqaruv faoliyatga tayyorgarligini rejali, izchil va nazorat

qilinadigan tarzda shakllantirishga xizmat qiluvchi tashkiliy tuzilmalar, vakolatlar taqsimoti va boshqaruv jarayonlari majmui tushuniladi. Tadqiqot natijalariga tayangan holda quyidagi mexanizmlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

6. Kafedra va fakultet darajasidagi muvofiqlashtirish mexanizmi — turli fanlarni o'qitishda boshqaruv kompetensiyalarini shakllantirish bo'yicha yagona talablarni ishlab chiqish va nazorat qilish;

7. Talabalar o'zini o'zi boshqarish organlari (talabalar kengashi, ilmiy jamiyat, ijodiy klublar) faoliyatini rasmiylashtirilgan tarzda ta'lim jarayoniga integratsiyalash, ularga real boshqaruv vakolatlarini berish;

8. Ijtimoiy sheriklik mexanizmi — ta'lim muassasasi bilan maktab, kollej va boshqa ta'lim tashkilotlari o'rtasida hamkorlik shartnomalari asosida talabalarni amaliy boshqaruv faoliyatiga jalb etish;

9. Monitoring va sifatni ta'minlash mexanizmi — talabalarning boshqaruv kompetentligi darajasini davriy diagnostika qilish, natijalarni o'quv reja va dasturlarni takomillashtirishga asos qilib olish;

10. Rag'batlantirish mexanizmi — boshqaruv faoliyatida faollik ko'rsatgan talabalarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish, ularning kasbiy portfoliosida ushbu tajribani hisobga olish tizimini joriy etish.

Ushbu mexanizmlarning amalga oshirilishi ta'lim muassasasi rahbariyati, professor-o'qituvchilar tarkibi va talabalarning o'zaro hamkorligini talab etadi. Tajriba-sinov ishlari davomida olingan dastlabki

natijalar shuni ko'rsatadiki, yuqorida qayd etilgan shart-sharoitlar va mexanizmlar kompleks tarzda joriy etilgan eksperimental guruh talabalarida boshqaruv kompetentligining barcha ko'rsatkichlari (bilim, ko'nikma, motivatsiya va shaxsiy sifatlar) bo'yicha nazorat guruhiga nisbatan sezilarli o'sish kuzatildi.

Olingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, talabalarni pedagogik jarayonlarni boshqarishga tayyorlash alohida tadbir yoki bitta fan doirasida emas, balki butun ta'lim jarayoni davomida izchil, bosqichma-bosqich va tizimli tarzda amalga oshirilishi lozim. Bunda nazariy bilim, amaliy ko'nikma va shaxsiy sifatlarning uyg'un rivojlanishi asosiy mezon bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, oliy ta'limda talabalarni pedagogik jarayonlarni boshqarishga tayyorlash — ko'p bosqichli va murakkab pedagogik hodisa bo'lib, uning samaradorligi mazmuniy-didaktik, texnologik, amaliy-tajribaviy, psixologik-pedagogik hamda baholash-nazorat shart-sharoitlarining bir-biri bilan uzviy bog'liq holda amalga oshirilishiga bog'liq. Bu shart-sharoitlar institutsional darajadagi tashkiliy-boshqaruv mexanizmlari — muvofiqlashtirish, talabalar o'zini o'zi boshqarishi, ijtimoiy sheriklik, monitoring va rag'batlantirish mexanizmlari orqali qo'llab-quvvatlanganda maqsadga muvofiq natija beradi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi: o'quv dasturlariga boshqaruv yo'nalishidagi amaliyotga yo'naltirilgan modullarni kiritish; pedagogik amaliyot mazmunini boshqaruv vazifalari bilan boyitish; talabalar o'zini o'zi boshqarish organlari faoliyatini rasmiy ta'lim jarayoniga integratsiyalash; oliy ta'lim muassasalarida talabalarning boshqaruv kompetentligini muntazam diagnostika qiluvchi monitoring tizimini joriy etish. Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish oliy ta'lim tizimida

raqobatbardosh, boshqaruvga tayyor pedagog kadrlarni tayyorlash sifatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. – Toshkent, 2017.
2. Shodmonova Sh.S. Pedagogika: nazariya va amaliyot. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
3. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.
4. Djuraev R.X. Kasb-hunar ta’limi pedagogikasi. – Toshkent: Fan, 2010.
5. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: учебник для студентов вузов. – Москва: Академия, 2013.
6. Пидкасистый П.И. Педагогика: учебное пособие. – Москва: Педагогическое общество России, 2010.
7. Coleman M. Educational Leadership and Management. – London: SAGE Publications, 2012.
8. Bush T. Theories of Educational Leadership and Management. 4th ed. – London: SAGE Publications, 2011.